

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

DICȚIONAR AL ȘTIINTELOR SPECIALE ALE ISTORIEI, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, 268 p.

Este bine știut că știința istorică are drept materie primă izvoarele istoriei, în toată complexitatea lor. Nu există istorie fără izvoare, după cum nu ființează istorie fără erudiție, adică fără elaborarea critică a mărturiilor, fie de către istoric însuși, fie de către unul sau mai mulți specialiști. Astfel, avem a face cu metoda istorică, definită ca un ansamblu de procedee tehnice în continuă perfecționare pe care erudiția le pune la îndemâna istoricului. Acest ansamblu îl formează științele speciale ale istoriei. Fără analiza acestor discipline științifice, care depistează și analizează exhaustiv sursele istorice, istoria nu se putea dezvolta și nici nu poate progresa. Este vrednică de toată lauda activitatea colectivelor de specialiști din cadrul Arhivelor Statului care s-au străduit și au pus la îndemâna cercetătorilor un șir întreg de instrumente de lucru privind unele științe speciale ale istoriei: indicii, cataloagele și facsimilele de documente.

În acest context, în anul 1982 a fost scoasă de sub tipar lucrarea: *Dicționar al științelor speciale ale istoriei* (DSSI) de care ne vom ocupa în cele ce urmează. DSSI are ca subtitlu: *Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, având drept autori pe Ioana Burlacu, Maria Dogaru, Ionel Gal — coordonator al cărții —, Gabriela Mărășoiu, Marin Mocanu, Ioana Alexandra Negreanu, Veronica Vasilescu, Gernot Nussbächer, Florea Oprea, Maria Soveja, Ștefan Stănculescu, Elena Stîngaciu și Maria Stoian. Autorii au fost ajutați în munca lor de 20 colaboratori dintre care remarcăm pe: O. Guțu, El. Iosefide, Al. Matei, E. Negulescu, M. Pîrvulescu și E. Poștăriță.

DSSI începe cu o *Prefață* (p. 5—8) semnată de Ionel Gal, director general al Direcției Generale a Arhivelor Statului. Urmează o *Listă de abrevieri* (p. 9) și contextul (p. 10—240). Cartea sfințește prin rezumatele: *The State Archives in Romania* (p. 241—254) și *Государственные Архивы Румынии* (p. 255 — 268), ce însumează istoricul creării și dezvoltării Arhivelor românești, cum și toate ca-

tegoriile de arhive contemporane din țară.

Se știe că și în alte țări se lucrează astfel de dicționare — o aflăm și din prefața cărții — faptul însă că specialiștii români au reușit să tipărească cei dintâi — după știința noastră — o astfel de lucrare constituie un merit deosebit al științei românești și a autorilor DSSI. Meritoriuz este și faptul că autorii prezintă și alte discipline științifice, ce, deși nu sînt științe speciale istorice, au totuși conținutul din plin cu istoria. Și în acest sens cităm de exemplu: *grafologia* și *informatica* (informatologia). Lucrarea este întregită și prin prezența a nu mai puțin de 51 figuri, reproduceri de pe documente — în întregime sau parțial —, sigilii și matrice sigilare. Subliniem și faptul că DSSI este folositor nu numai cercetătorilor români în domeniul istoriei, ci și specialiștilor străini din domeniul științelor speciale ale istoriei, aceasta și pe temeiul includerii în ea a unei bogate terminologii latine, slave și grecești din cadrul științelor citate, aproximativ 1 500 de termeni.

Imensitatea materialului ce a trebuit a fi parcurs și prelucrat de către creatorii DSSI a contribuit la strecurarea unor imprecizuni și omisiuni. Din dorința de a îmbunătăți munca specialiștilor făuritori ai lucrării în cauză ne îngăduim a semnala respectivele lipsuri. Astfel, deși în prefață se subliniază caracterul enciclopedic al DSSI lipsesc însă în context etimologicele termenilor cum există în orice dicționar enciclopedic. Dintre direcții generali ai Arhivelor Statului a fost omis Vasile Maciu, care a avut un merit deosebit, în sensul că s-a străduit cu deosebit sîrg ca să recupereze măcar o parte din arhiva veche a Universității bucureștene. Au fost omiși și doi directori ai unor filiale ale Arhivelor Statului. Ne referim în acest sens la Leon T. Boza și la Teodor Bălan, amîndoi fiind prezenți în *Enciclopedia istoriografiei românești*.

Prin act fals sînt mai multe date decît la fals, așa că era mai potrivit fals, v. act fals.

La alfabet se susține că cei doi umanisti greci, frații Chiril și Meto-

diu au creat ambele alfabetele paleoslave — glagolitic și chirilic. Dar acest punct de vedere a fost susținut numai de slavistul rus Nikolai Durnovo, ipoteza lui nefiind însușită de alți învățați care s-au ocupat de problema respectivă.

Tot la alfabet se afirmă că la baza a. glagolitic stă minuscula greacă. Dar această veche supoziție a căzut, căci cercetări temeinice mai noi au arătat ceea ce nu s-a observat înainte, că minuscula respectivă are literele scrise legat, pe cînd în glagolitic fiecare grafem se scrie separat. În fig. 3 ce are ca titlu: **Transcrierea textelor cirilice. Alfabet.** (de ce sîrbo-croatul cirilic, cînd există românescul chirilic, românii nu spun *Ciril*, ci *Chiril*!). S-au greșit, unele denumiri ca: **buche, dobru, juvete, zemle, cam, liude, mislete, rătă, slavu, tverdu, ier, iar, iet, ius, ia, ucu, fertă, hier, ștea și cerfu**, corecte fiind următoarele denumiri, **buki, dobro, jiveata zmelia, kako, liude, mislile. riți, slovo, tvirdo ieri, ier, iati, ius mare, ius mic** (pronunțarea este nazală: *em, en, iar* în textele noastre chirilice este *ia* și *e*), **uk, fit herșta și čvzi**. Lipsese apoi denumirea pentru *i*, ce este *ieri*.

Referitor la **arheografie** precizăm că termenul este o creație a științei sovietice, el se folosește în toate puține țări, cel mai mult utilizîndu-se sinonimul acestuia: **critica textelor**.

Articolului **aur** îi este de adăugat că foaia de aur se folosește și în miniaturi (manuscrite). La **caracterele** (particularitățile) **externe** (extrinsece) și **interne** (intrinsece) este de precizat că acestea sînt proprii și manuscritelor în ceea ce privește suportul, grafia, ornamentația, limba și stilul. Credem că n-ar fi fost de prisos ca pe lîngă prezența comisiilor și comitetelor internaționale privind științele speciale ale istoriei să fi fost inclusă și **Asociația internațională a istoricilor hîrtiei din Basel**. **Epistolă** trimite la scrisoare, unde însă sinonimul lipsește!

Cu privire la facsimile nu toate sînt vizibile din plin (nr. 5, 19, 22, 25). Poate ar fi fost utilă și o reproducere după un sigiliu al lui Ștefan cel Mare, iar ca matrice era bine să se reproducă și cea mai veche matrice românească ce a ajuns la noi, și anume cea a lui Alexandru cel Bun.

Ar fi trebuit să fie incluși și termenii: **litere inserise și litere supra-**

scrise, și anume categoriile ce nu sînt abrevieri. Sub **monogramă** lipsesc sinonimele **subscriptie** (subscriere) **neautografă** și **subscriere monogramatică**.

Sîntem convinși că nu ar fi fost superflua includerea termenului **neografie** ce are ca obiect studiul caracterelor externe ale manuscritelor și documentelor începînd cu secolul al XIX-lea. Astfel, figurile 12, 28, 36, 42 și 43 reprezintă documentele neografice. Poate că nu era de prisos dacă la **onomastică** se treceau în paranteze după numele proprii apelativele popoare, triburi, persoane, munți, ape, dealuri, cîmpii, văi, orașe, județe, comune, sate și cătune. **Preambul** trimite la **arengă**, dar la acesta lipsește sinonimul **preambul**. La **poruncă** trebuie trecută și forma haplogolică **rizmo**. La **prescurtare** a scăpat sinonimul **abreviere**. **Restaurarea** trebuia să cuprindă și manuscrisul. La **scriere** lipsește sinonimul **grafie** și **scriere minusculă**. Tot la **scriere** nu erau de prisos: **scrierea biliniară** și **scrierea tetraliniară**. **Soluția de aur** se folosește nu numai în documente, ci și la manuscrite unde se întîlnesc uneori pagini scrise cu soluție de aur. **Lipsește sursologia** ca trimitere la **știința izvoarelor**. **Suscriptie** trimite la **intitulație** și **formular diplomatic**, dar sub aceasta din urmă lipsește **suscriptie**! **Sub terfelog** nu există **tărfălog**, deși există trimiterea. Sub **urare finală** se citează **benevolete** (în text greșita de tipar: **benevolete**) dar nu există și trimiterea **benevolete**. În final semnalăm două abateri de la ordinea alfabetică. Astfel este **elenchus** înainte de **elemente** și **scrib** după **scriere**.

Observațiile exprimate de noi mai sus nu scad valoarea în ansamblu a op-ului recenzat, ci dimpotrivă, cei 13 autori ai **Dicționarului științelor speciale ale istoriei** merită prețuire pentru temeinica lor strădanie și sîrguință. Exprimăm dorința ca autorii să ne dea cît de curînd o nouă ediție a prețioasei lor cărți, care să fie urmată de termenii consacrați, adăugită și revăzută. Sîntem convinși că a doua ediție va cîștiga mult prin includerea în ea a tuturor științelor speciale ale istoriei sau cel puțin a celor pe care autorii le socotesc ca atare, căci în acest sens părerile nu coincid (v. cele scrise de noi în „**Revista de istorie**”, vol. 33 nr. 7—8 1980, p. 1604—1606).

DAMIAN BOGDAN

Emilia Poștăriță, Ielița Gămulescu, DOCUMENTE DIN ARHIVELE FRANCEZE REFERITOARE LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1963, 392 p. + il.

Direcția Generală a Arhivelor Statului se preocupă permanent de a intra în posesia unor importante documente străine (sub formă de xerografii, microfилme etc.) referitoare la istoria patriei și de a le publica într-o serie specială de volume. „Prezentul repertoriu — se precizează în nota asupra ediției — își propune să ofere o rapidă informare asupra documentelor cu caracter militar și în mod special asupra celor referitoare la Misiunea militară franceză în România sau care provin de la aceasta, depistate în Arhivele Istorice Militare de la Vincennes și în Paris, care oglindesc istoria României în perioada întâiei conflagrații planetare, ca și în anii imediați care au precedat-o și succedat-o, deci în anii neutralității și ai conferințelor de pace“.

La cele 1170 rezumate se adaugă o *Introducere* semnată de Ionel Gal, director general al Arhivelor Statului, un *Indice onomastic și toponimic* întocmit de Sabina Spermezan și o *Listă a publicațiilor Arhivelor Statului din Republica Socialistă România*. Lucrarea prezintă, în cea mai mare parte, documente nepublicate, dintre cele publicate au fost incluse documente apreciate ca deosebit de importante. Rezumatele — sîntem asigurați de la început — urmăresc redarea cit mai amplă a conținutului documentelor, cu precizarea elementelor obligatorii înțelegerii faptelor, evenimentelor respective. Cota fiecărui rezumat cuprinde atît cota din arhiva de proveniență, cit și pe cea a colecției de microfилme sau de xerografii a Direcției Generale a Arhivelor Statului din București.

Documentele din perioada neutralității confirmă activitatea intensă desfășurată de guvernul român în vederea intrării în război alături de Antantă, pentru eliberarea fraților aflați sub asupra austro-ungară. Atît în relațiile cu Franța, cit și cu celelalte puteri ale Antantei, diplomația română a urmărit cu consecvență obținerea garanțiilor politice și militare absolut necesare realizării idealului național și recunoașterii sale la viitoarea conferință de pace. Rezultă, de asemenea, importanța deosebită, strategică și economică, pe care o prezenta România pentru continuarea războiului, interesul și presiunile făcute de marile puteri asupra statului român.

Diferiți factori francezi au recunos-

cut valoarea militară a intrării României în război; în același timp, cercetătorul observă, încă o dată, că Alianții nu și-au îndeplinit decît în mică măsură și cu întîrziere angajamentele asumate prin convenția militară din 4/17 august 1916 (vezi rezumatele 28, 301, 312, 347 ș.a.).

În condiții foarte grele, în primul rînd pe baza efortului intern colectiv, s-a trecut, în prima jumătate a anului 1917, la refacerea armatei române și organizarea rezistenței cu scopul — de importanță vitală — al menținerii ființei de stat și trecerii la înfăptuirea României întregite. La această acțiune și-a adus o contribuție notabilă, evidențiată de multe din documentele aduse în discuție, Misiunea militară franceză condusă de generalul Henry Berthelot. În raportul adresat ministrului de război francez la 8/21 iunie 1917, generalul Berthelot preciza că armata română se caracteriza printr-o excelentă stare de război, pregătindu-se de ofensivă. El menționa necesitatea reconstruirii complete a acestei armate, care (cităm din rezumatul 661) „este considerată, în acel moment, cea mai bună forță de pe frontul oriental și singurul element ofensiv. În acest sens, insistă ca Franța să dea importanță cererii României de suplimentare a armamentului“.

Documentele din iulie-august subliniază eroismul armatei române la Mărăștii, Mărășești și Oituz, uriașul efort depus în condițiile înlocuirii treptate a trupelor ruse (rezumatele 737—740, 748, 752 ș.a.).

La sfîrșitul anului 1917 și în primele luni ale anului 1918, România se afla într-o situație extrem de dificilă, într-o izolare care a obligat-o să încheie pace cu Puterile Centrale. Anumite documente din această perioadă trebuie privite cu multă atenție, deoarece unele cercouri franceze și în special generalul Berthelot se pronunțau pentru menținerea frontului românesc, deși armata română nu avea nici o posibilitate de a rezista.

Numeroase documente conțin referiri la situația României în condițiile trecerii la desăvîrșirea unității de stat și la recunoașterea frontierelor hotărîte de poporul român în 1918. Astfel, rezumatul 957 se referă la un amplu raport, din 20 noiembrie 1918, al generalului Berthelot, trimis ministrului de război al Franței privind, între

alte, reintrarea României în acțiune alături de Aliați, starea de spirit a populației, repartizarea trupelor, problema Transilvaniei ș.a. Tot la 20 noiembrie (rezumatul 958), ministrul de externe al Franței adresa Legației României o telegramă cu privire la decretarea mobilizării în România și apropierea momentului de realizare a operei de unitate națională pentru care Franța a manifestat totdeauna un viu interes. Numai că — precizăm noi — Aliații au manifestat în primul rând un viu interes pentru realizarea propriilor scopuri, nerecunoscând României anumite drepturi istorice și politice firești, fapt care rezultă din conținutul unor documente prezentate în volum (rezumatele 997, 998, 1002, 1007, 1009 ș.a.). La 9 ianuarie 1919 (rezumatul 977), generalul Berthelot trimitea președintelui Consiliului de Miniștri francez o telegramă cifrată prin care își exprima opinia că Aliații nu sînt sinceri față de România, vor să o țină la o parte de negocierile de pace și nu o pun pe același plan cu Serbia. Berthelot considera că nu trebuie făcut un cap de acuzare României pentru faptul că *a fost obligată* (subl. ns. I.A.) să încheie pacea cu Puterile Centrale, căci „românii au îmbrățișat cauza Antantei”, el aprecia că s-a procedat injust față de români, fixindu-se în Transilvania o limită a înaintării, fără să se țină seama de

situația etnografică, și cerea remedierea acestei situații.

Documentele ilustrează eforturile făcute de cercurile politice românești în perioada Conferinței de pace (pînă la sfîrșitul anului 1919; ar fi fost de dorit ca volumul să fi cuprins și anul 1920) pentru a fi respectate drepturile noastre istorice și înlăturate tendințele de amestec în treburile interne ale statului român. După cum se știe, marile puteri, puse în fața faptului implinit, au recunoscut la Conferința de pace constituirea statelor naționale sau desăvîrșirea unității național-statale în Europa centrală și de sud-est, între care și România.

Repertoriul de documente alcătuit de Emilia Poștăriță și Ielița Gămulescu reprezintă încă o realizare valoroasă a Direcției Generale a Arhivelor Statului, un util instrument de lucru pentru cercetătorul preocupat să cunoască în profunzime contextul intern și internațional în care s-a realizat și consfințit Marea Unire. Remarcăm și ilustrația interesantă, adecvată unei asemenea lucrări. Volumul constituie un prim pas în direcția publicării, în extenso, a acestor documente deosebit de importante pentru analiza unui capitol fundamental al istoriei românilor.

ION AGRIGOROAIEI

George Cipăianu Ana Maria Cipăianu. CORESPONDENȚA LUI VINCENTIU BABEȘ. (Scrisori trimise). Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, 304 p. + 12 ilustrații.

Pentru o înțelegere aprofundată și o interpretare realistă a faptelor unui om politic și de cultură, a profilului său intelectual, a concepțiilor sale, ca și a evenimentelor trăite de acesta, publicarea corespondenței sale se impune cu o deosebită necesitate. În acest context, apariția volumului de corespondență trimisă de Vincentiu Babeș reprezintă o contribuție de seamă la cunoașterea unei proeminente figuri a mișcării de emancipare națională a românilor, ca și a vremii sale. Cu prodigioasă activitate pe tărîm politic, economic, cultural, jurnalist, literar și științific, el s-a dovedit un om al vremii sale, atașat intereselor poporului său, după cum îl evidențiază succintă *Introducere* a editorului (p. 5—20).

Volumul cuprinde 175 de scrisori, în marea lor majoritate nepublicate pînă acum, provenite din mai multe arhive din țară (Arhiva Mitropoliei Ortodoxe Sibiu, Arhiva Mureșenilor de la Muzeul Județean Brașov, Arhivele Statului Brașov, Arhivele Statului Cluj-Napoca etc.), precum și 42 de scrisori mai puțin semnificative prezente în volum sub formă de rezumat, numerotate cu cifre arabe (aflate la Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva Muzeului Memorial Victor Babeș din București etc.), care acoperă o perioadă îndelungată din viața semnatărilor lor (1848—1901). Organizate de editori în ordinea alfabetică a destinatarilor, iar în cazul celor care au primit mai multe scrisori, cronologic, scrisorile abundă în majoritatea lor în infor-

mații de natură politică sau cu substrat politic, între destinatarii fiind prezenți corifeii ai vieții politice și culturale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, George Barițiu, Valeriu Braniște, Titu Maiorescu, Vasile Mangra, Vasile Maniu, Alexandru Mocioni, Iacob Mureșanu, George Pop de Băsești, Alexandru Roman, Vișarion Roman, Miron Românuț, Ioan Slavici, Andrei Șaguna ș.a. Scrisorile datînd din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea aduc o mulțime de informații asupra uneia dintre cele mai semnificative și agitate perioade a istoriei românilor transilvăneni, anii de pregătire a Memorandumului, caracterizați prin divergențe de opinii, temporizări. Gruparea Babeș-Mocioni, cum a fost deseori numită, compusă în majoritate din români bănățeni și de la nord de Mureș, susținea ideea înaintării documentului numai în momentul cînd se putea obține efectul dorit. În consecință, au fost acuzați de temporizare. Tensiunea creată l-a determinat chiar pe Vicențiu Babeș, în 1892, să părăsească activitatea politică. Cu toate că s-a retras tocmai în anii de vîrf ai acestor eforturi pregătitoare, informațiile din scrisorile sale private la mersul acțiunii memorandiste sînt deosebit de elocvente. Scrisorile vin să clarifice un episod mereu controversat din viața politică a lui Vicențiu Babeș — înțeles pripit sau neînțeles pînă acum — renunțarea la redactarea documentului cu care Babeș a fost însărcinat. Adevărul este că dintr-o mare responsabilitate față de poporul român oprimat, nu voia „nimic pripit și comun, nimic după modul îndătinat“, ci „o nouă direcție“, care să condamne „ticăloasa soartă a românilor din imperiu“ (scrisoarea CLXXI).

Scrisorile și notele însoțitoare oferă informații prețioase despre lupta pentru dreptate și libertate națională a românilor transilvăneni, a lui Vicențiu Babeș. Din ele se desprinde activitatea desfășurată încă din timpul revoluției de la 1848, cînd, entuziasmat de principiile revoluției, se pune în slujba acesteia, sau în anii grei de după revoluție, cînd eforturile sale se înscriu în atmosfera generală de intense încercări de formare a unui front solidar, capabil să impună revendicările românești. Nu poate fi trecută cu vederea încercarea lui Vicențiu Babeș, sprijinit și de alți conaționali, de a căuta sprijin în apusul Europei, la popoarele latine (francez, italian).

Semnificativă pentru deslușirea concepției sale politice din perioada timpurie, liberală, este broșura *Die Sprach und Nationalitätenfrage in Oesterreich bei einen Romänen* (publicată și în limba română), în care Babeș atacă principiul dreptului istoric, tendințele de natură dualistă și respinge cu tărie ideea autonomiei provinciilor. Scrisorile lui Babeș vin să aducă date interesante în legătură cu apariția broșurii și în legătură cu ecoul acesteia. Interesat în ridicarea culturală a poporului român, a jucat un rol deosebit ca intermediar în acordarea de sprijin material, burse sau stipendii de către familia Mocioni și de unele fundații (Gojdiu) sau instituții, unor tineri români. Atenția ne este reținută de scrisoarea LXXI adresată pictorului Nicolae Popescu din care aflăm de suma de 900 florini acordată pictorului pentru cei 2 ani de studii la Roma. Vicențiu Babeș îi face cunoscută intenția unor frunțași români ardeleni ca perioada de studii a acestuia să-i fie prelungită cu încă 2 ani, neuitînd a-i preciza că îi va „sprijini cauza ca pînă acum“. De remarcat este că nu o dată, atunci cînd ajutoarele întîrziu sau erau anulate, în special din partea Mocioneștilor, Babeș a dat bani din punga sa „și așa foarte săracă“ (scrisoarea CXLV).

Din mulțimea problemelor la care se referă corespondența, menționăm știrile despre activitatea publicistică a lui Vicențiu Babeș. Edificatoare sînt cele în legătură cu greutățile de editare din ultimii ani de apariție ai ziarului *Albina* și condițiile în care publicația a fost sistată. Nu lipsesc nici date în legătură cu activitatea sa publicistică de după sistarea *Albinei*: prezența sa la *Observatorul*, ca și legăturile cu *Luminătorul*. Se pot găsi noutăți și despre preocupările sale culturale-științifice de la sfîrșit de secol: multiplicarea unor manuscrise referitoare la români, unul anonim în limba maghiară, celălalt în limba latină datorat pastorului calvin Petrus Bod, precum și reconstituirea unor detalii din viața și activitatea lui Damaschin Bojincă. În cuprinsul tematic creionat în linii mari intră și preocupările de ordin economic, ca de exemplu colaborarea la înființarea institutului românesc de credit „*Albina*“.

Un număr de 18 ilustrații, note și comentarii interesante și rezumatele în limba franceză ale scrisorilor, precum și un indice de nume comple-

tează acest interesant volum.

Volumul *Correspondența lui Vincențiu Babeș*, onorează atât pe autor, cât și editura „Dacia”, prin punerea în circulație a unei inestimabile docu-

mentații epistolare, „pentru reconstituirea variatelor detalii ce compun istoria unui popor”.

MIU STRAIN

Ioan Chindriș, Ioan Gabor. GEORGE BARIȚ ȘI CONTEMPORANII SĂI, Edit. „Minerva”, București, 1983, 450 p.

Ediția de documente *George Bariț și contemporanii săi* inițiată în urmă cu zece ani de Editura „Minerva” sub coordonarea acad. Ștefan Pascu și Iosif Pervain (acesta din urmă până la volumul al IV-lea) s-a îmbogățit cu un nou tom, cel de-al VI-lea, prin grija lui Ioan Chindriș și Ioan Gabor.

Rod al unei ample investigații în arhiva personală a lui George Bariț, cel de-al VI-lea volum al impunătoarei colecții cuprinde scrisori de o inestimabilă valoare informațională despre diverse aspecte ale istoriei și culturii românești din veacul trecut, primite de ctitorul presei românești din Transilvania de la o serie de personalități române. Publicarea lor furnizează istoricilor date esențiale, marcate de lupta poporului român pentru dreptate socială, unitate, independență și de apărare a ființei naționale.

Prin bogăția datelor noi (multe dintre ele adevărate revelații spirituale), George Bariț dovedește înalta conștiință a misiunii sale de a educa, de a menține trează conștiința națională a românilor de pe cele două versante ale Carpaților.

În volum predomină documentele epistolare cu o problematică gravă însă nu lipsesc nici cele care relatează fapte diverse, chiar senzaționale, despre anumite aspecte social-politice, culturale și istorice ale epocii. Sînt prezentate de asemenea și scrisori pe teme personale, deosebit de semnificative pentru editorul publicațiilor de la Brașov. Sub raport stilistic, unele scrisori sînt simple „relatări nede”, preocupate doar de exactitatea informațiilor comunicate, iar altele, ca cele trimise de Ștefan Moldovan, sînt elaborate cu rafinament, vădesc o ireproșabilă pasiune a dialogului epistolar, autorul văzînd în George Bariț un veritabil luptător pentru apărarea ființei naționale, un om cu calități care-l recomandau să joace un rol de frunte în lupta pentru afirmarea românilor asuprații. „Înțelepciune și înțelegere, știință și sfat din destul în minte și în inimă te-au înarmat cu caracter tare, chiar neînvinși de nici o contrarietate, și cu sta-

tornicie plină și resemnațiune a face mai mult decît ceilalți toți, ca așa cu abnegațiune de sine-ți să fi organul națiunii deșteptătoriu și înălțătoriu și să-i insuflii spirit de viață dătătoriu și să o înveți a se cunoaște pre sine și a se oferi pentru apărarea existenței și onoarei sale”.

Volumul de față cuprinde 159 de documente — epistole expediate lui George Bariț de Iordache Mălinescu, Nicolae Nifon Bălășescu, Gavril Munteanu și Ștefan Moldovan, cărturari de frunte, reprezentînd toate provinciile românești, care exprimă lupta pentru unire spirituală a tuturor românilor. Primul, născut în Bucovina, patriot și protector al culturii, a tipărit în 1834 ediția a doua a cărții lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, a fost un arhivist pasionat, iubitor al cărților și manuscriselor rare (în biblioteca sa personală se afla și un manuscris al lui Ion Neculce). Din cele 21 de scrisori ale sale, datate 1838—1843, reiese că a sprijinit energetic difuzarea în Moldova a publicațiilor *Gazeta de Transilvania* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, pentru care realizase numeroase abonamente; printre abonați figura și poetul Costache Conachi. Cel de-al doilea corespondent, Nicolae Nifon Bălășescu, născut la Hașag, județul Sibiu, dar desfășurîndu-și activitatea culturală și didactică la București, unde s-a numărat printre cei dintîi membri ai „Asociației literare”, i-a expedit lui George Bariț prețioase scrisori despre viața politică și social-culturală din Muntenia de la mijcîl secolului trecut. Unele misive cuprind informații de un real interes literar, așa cum este cea prin care-l informează pe mentorul publicisticii românești din Transilvania că la înscăunarea domnitorului George Bibescu s-a jucat pe scena teatrului din București piesa, despre care nu se mai știe nimic, *Umbra lui Ovidiu în Dacia*, iar într-o alta relatează despre poezia lui I. H. Rădulescu, *Măceșul și florile*. Corespondentul avea un ascuțit simț al valorii contemporanilor săi. Într-o epistolă din 15 iunie 1844.

N. Nifon Bălășescu îl caracteriza pe N. Bălcescu astfel: „Frate, aici (Asociația literară) vine un amic al nostru, d. N. Bălcescu, tânăr zdravăn, care n-are altul asemănare între români. Este un geniu, îl vei cunoaște mai bine conversînd cu el, de la el poți auzi multe, politice și diplomatice, este un istoric mare cu conștiință lată“.

Al treilea corespondent prezent în volumul de față, Gavril Munteanu, născut la Vîngard, lângă Sibiu, cel care a tradus din Tacit, Horațiu și Goethe, a fost un gazetar pasionat, membru fondator al Societății Academice Române. În calitate de secretar al Comitetului de pacificațiune de la Sibiu, în timpul revoluției de la 1848, a apărut pe români de abuzul patriarhatului și al autorităților. El a facilitat difuzarea publicațiilor lui George Bariț la Buzău în anii cînd se afla ca profesor la Seminarul de acolo.

Ultimului corespondent, Ștefan Moldovan, născut la Tîcudul-de-Cîmpie, lângă Luduș, George Bariț i-a rezervat misiunea de a copia *Diplomatarul Transilvan*, arhivă care conține

prețioase documente privind istoria Transilvaniei între anii 1181—1553. Acest corespondent îi relatează lui George Bariț, în scrisori tulburătoare, despre unele acte îngrozitoare săvîrșite de autorități în anul 1848, cînd au fost spînzurați, la Cluj martirii: protopopul de Cătina, Vasile Turcu, prefectul revoluționar Alexandru Bătrîneanu și Vasile Simonis.

Deși lucrarea nu cuprinde decît o parte din cele peste 11 000 de scrisori primite de George Bariț, poate cele mai multe primite de un cărturar român în secolul trecut, informațiile sînt deosebit de bogate și variate, volumul constituind din acest punct de vedere un instrument de o reală utilitate pentru cercetătorii care abordează epoca respectivă. El se dovedește deosebit de folositor și pentru arhiviști și muzeografi în organizarea unor expoziții documentare, precum și pentru alte categorii de cititori, care găesc informații prețioase privind viața, activitatea și personalitatea ilustrului învățat transilvănean.

DUMITRU LAZĂR

* * * — IALOMIȚA — MATERIALE DE ISTORIE AGRARĂ A ROMÂNIEI, coordonator: Răzvan Ciucă, Slobozia — 1983, apărut sub egida Comitetului de Cultură și Educație Socialistă și a Muzeului Județean Ialomița, 791 p.

Volumul, apărut ca urmare a unei valoroase inițiative a Muzeului Județean Ialomița și a Comitetului Județean de Cultură și Educație Socialistă, constituie prima lucrare care încununează roadele cercetărilor asupra civilizației agricole românești într-o serie intitulată *Bibliotheca romanicae historiae agriculturae*.

Volumul conține rezultatele unor cercetări pluridisciplinare efectuate de arheologi, istorici, arhiviști, etnografi, lingviști, sociologi. Este binecunoscut rolul pe care agricultura, această ramură de bază a culturii materiale a poporului nostru, l-a jucat în dezvoltarea civilizației românești. Documentele de partid, mai ales cele din ultimii ani, au atras nu odată atenția asupra importanței istorice, dar și actuale, a acestei ramuri a economiei naționale, precum și asupra repercusiunilor pe care aceasta le-a avut asupra suprastructurii și în ultimă instanță chiar asupra spiritualității românești în devenirea sa istorică. Credem că structura volumului prezentat ar putea da o imagine succintă asupra bogăției și diversității materialelor pe care le conține. Lucrarea se

împarte în următoarele secțiuni: *Probleme generale de istorie agrară; Istoria relațiilor, instituțiilor și ideologiilor agrare; Note, recenzii, prezentări*.

După părerea noastră, volumul, în afara caracterului oarecum de pionierat, prezintă interes din cel puțin cîteva puncte de vedere. Primul dintre acestea ar fi acela că prin varietatea aspectelor cercetate își aduce contribuția la elucidarea problemelor privind practicarea agriculturii în România, ca ocupație de bază a locuitorilor, vechimea, continuitatea acesteia și a celorlalte aspecte care decurg de aici. Materialele publicate atrag atenția cititorului asupra valorii uneltelor agricole, care ne dau astăzi imaginea vieții de odinioară.

Situat la răscrucea dintre occident și orient, poporul român este moștenitorul culturii romano-bizantine, care s-a împletit cu cea a geto-dacilor. La această sinteză și-a adus contribuția inventivitatea proprie poporului român, iar punerea în evidență a acestui aspect constituie un alt merit al lucrării de față. Prin aceasta se demonstrează încă o dată participarea

poporului nostru la îmbogățirea patrimoniului cultural al umanității și la progresul general al omenirii. Lucrarea constituie un rezultat al cercetărilor de arhivă, de bibliotecă, precum și ale celor arheologice și muzeografice, ceea ce este de natură să sporească gradul de inedit al articolelor apărute și să suscite la continuarea acestor cercetări.

Materialele publicate reprezintă, datorită diversității lor tematice și a aspectelor noi abordate, și o privire asupra evoluției poporului român de-a lungul secolelor.

Volumul intenționează să constituie, între altele, o cărămidă la temelia viitorului „Muzeu de istorie agrară”, căci elucidarea problemelor agrare luate în discuție în cadrul diferitelor sesiuni științifice, studiile și articolele demonstrează importanța deosebit de mare a cunoașterii tuturor problemelor legate de agricultură. Construirea noului muzeu este cu atât mai necesară cu cât diseminarea unor exponate în diverse muzee aflate pe întreg teritoriul țării nu poate să ofere specialiștilor și publicului larg o imagine completă asupra ariei de răspândire, pe zone geografice, cu tot ce este specific acestora, dar nici asupra evoluției istorice a unor unelte sau tehnici uzitate. De altfel, pe plan internațional, în ultima vreme, a câștigat teren ideea necesității construirii unor com-

plexe muzeistice dedicate în exclusivitate agriculturii și diverselor activități legate de aceasta. Sîntem convinși că orice acțiune menită să ducă la concretizarea acestui deziderat atât de actual este salutară, iar volumul pe care îl prezentăm se înscrie, în mod fericit, tocmai pe această linie.

Frământările de clasă, lupta neîntrepută pentru eliberare socială, parte componentă fundamentală a istoriei poporului nostru, transpar din paginile multor studii, sporind informația noastră cu privire la evenimentele istorice în care țărănimea a avut un rol preponderent.

Temele ce tratează obiceiurile, arhitectura gospodăriilor țărănești, folclorul și altele dau consistență volumului și îl diversifică, făcînd ca acesta să fie util unor categorii largi de cititori cu preocupări cit se poate de diverse.

În concluzie, materialele prezentate care au văzut lumina tiparului la Slobozia, sub coordonarea inimosului muzeograf Răzvan Ciucă, se constituie într-o lucrare utilă, de largă audiență, indispensabilă tuturor celor preocupați de problematica agrară, contribuind, în același timp, la educația patriotică, la cunoașterea mai bună a Bărăganului, această „vatră de pîine a țării”.

VASILE MATEI

Mihai Fotino, Νομικὸν πρόχειρον (Manual de legi) 1765—1777. Ediție îngrijită de Panayotis J. Zepos, Valentin Al. Georgescu și Anastasia Siphoniou-Karapas, urmată de traducerea românească din 1869 a versiunii din 1766 publicată de Nestor Camariano, „Ἐπετηρίς κέντρου Ἐρεῶνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου” (Anuarul Centrului de Cercetări de Istorie a Dreptului Grecesc), 24—26 (1977—1979), Atena, 1982, CXII + 679 p.

Această monumentală ediție, rod al unei fructuoase colaborări internaționale, pune la îndemîna cercetătorilor istoriei și ai dreptului românesc cea mai cuprinzătoare redacție a *Manualului de legi* al lui Mihail Fotino. Alcatuită în anul 1765, ea este reprezentată de prototipul aflător la Paris. În fondul Suplimentar grecesc al Bibliotecii Naționale, ms. 1323. Codicele cuprinde textul original, cu adaosuri din 1766 și altele mai noi, din 1766—1775. Este vorba, de fapt, de a doua versiune, adăugită, a *Manualului* (*Manualul 2*), întrucît a existat și o redacție primitivă, întocmită tot în 1765 (*Manualul 1*), păstrată în mss. grecești 20 și 21 din Biblioteca Academiei R.S.R. La rîndul său, arhetipul parizian al *Manualului 2* a generat mai

multe clase de copii, împărțite de editori în grupele A1 (Iași, Biblioteca Centrală Universitară ms. grec V. 42), D (București, Biblioteca Academiei, ms. grec 131), B (Biblioteca Academiei; mss. grecești 708, 986; 1196; Iași, Biblioteca Universitară, ms. VI. 6 și Arhivele Statului Iași ms. 1697), C (Biblioteca Academiei, mss. grecești 122, 378, 987), C 1 (Biblioteca Academiei, ms. grec. 1434), C 2 (ms. grec pierdut, tradus în românește de Gheorghe Baronzi și tipărit în ziarul „Țara” din ianuarie 1869, cu o copie în ms. 67 de la Arhivele Statului din Rîmnicu Vilcea) și E (Biblioteca Maxim Gorki din Odessa, ms. grec 42 din 1772, semnalat în 1979 abia, sub titlul „Antologie de legi”). O a treia redacție, din 1777 (*Manualul 3*), este înfățișată de

ms. grec 1195 din Biblioteca Academiei, iar a patra, poate identică totuși celei precedente, pare să fi fost reprezentată de o copie pierdută din Galipoli. Manuscrisul E, ca și un altul, recent semnalat la Sofia și rămas necunoscut editorilor pînă de curînd, n-au fost încă cercetate și chiar cele două codice ale *Manualului 1* (din care lipsește cartea a doua) n-au fost analizate vreodată.

Multă vreme s-a socotit că *Manualul* lui Fotino ar fi fost un cod de legi unic cu acțiune obligatorie, întocmit la 1765 din porunca domnitorului Ștefan Racoviță al Țării Românești și sancționat în 1766 de succesorul lui, Scarlat Ghica, așadar un cod fanariot, anterior celui al lui Alexandru Ipsilanti din 1780 (*Pravilniceasca condică*). Ca atare, regretatul Vasile Grecu se grăbea să depună în 1953 la Academie o primă traducere modernă a *Manualului 2*, după un manuscris din grupa C, iar în 1957—1964 a transcris copii din grupele B, C și D în vederea unei ediții critice pe care n-a mai apucat s-o alcătuiască.

Între timp, opera juristului fanariot, care, mai înainte de a ajunge, în 1764—1781, prim-jude al celui de-al doilea Despărțămînt civil bucureștean, trăise și studiasse în Fanar, fusese deja cercetată către un reputat istoric al dreptului bizantin și post-bizantin, prof. P. Zepos, care a închinat în anii 1937—1953 mai multe studii *Manualului 2*, grupa B, după copia de la Arhivele ieșene, pe care în 1959 a și publicat-o.

Dacă pînă la apariția ediției Zepos opera juristului fanariot reținuse astfel mai cu seamă interesul neoleniștilor, lucrurile aveau să se schimbe curînd, Zepos punînd în evidență în mod indirect caracterul contradictoriu al compilației lui Fotino, care opunea realităților sociale ale veacului al XVIII-lea soluții de multă vreme depășite și neviabile, iar specialiștii români, mai cu seamă Valentin Al. Georgescu și Gh. Cronț, ori mai de curînd Emanuela Popescu-Mihuț, s-au simțit îndemnați să cerceteze îndeaproape toate datele acestui caz într-adevăr singular.

Manuscrisul parizian, semnalat de cataloage în 1960, iar la noi în 1970 de către profesorul Georgescu, a fost transcris de A. Siphoniou-Karapas, o colaboratoare a profesorului Zepos. Scoalile, cărora romanistul italian A. d'Emilia le-a închinat un pătrunzător studiu în 1959, sînt reproduse după textele ștoseate. Ca variante nu sînt reținute în textul critic grecesc (pp. 1—415) decît cele ale manuscri-

sului de la Arhivele din Iași, tipărit în 1959. În schimb, sînt identificate integral sursele compilatorului, la care se face regulat trimiterea în aparatul critic. Introducerea lui P. Zepos (pp. XXXIII—LVIII) este de fapt tot cea din 1959, lucru care pare să fi făcut necesar un *aggiornamento* sub semnătura aceluiasi, într-o altă prefață (pp. IX—XXXII), tot în grecește. La rîndul său, Valentin Al. Georgescu oferă un dens studiu introductiv în limba franceză (pp. LIX—CIII), în care sintetizează rezultatele criticii moderne, ilustrate mai cu seamă de cercetătorii de după 1959, analizînd totodată cu un ascuțit spirit critic felurile teze și ipoteze în circulație din domeniul subiectului.

În introducerea sa mai veche, profesorul Zepos insistă cu precădere asupra chestiunii surselor lui Fotino, care sînt îndeosebi *Basilicalele* bizantine din secolele X—XII, alături de manualele mai noi din 1335 (al lui Vlastaris) și 1345 (al lui Armenopol). Partea consacrată copiilor manuscrise este oarecum depășită, în schimb P. Zepos are marele merit de a fi dovedit influența exercitată de *Manualul 2* asupra codului lui Ipsilanti din 1780, pe care l-a editat de altfel chiar el în 1936.

Studiul profesorului Valentin Al. Georgescu, adevărată pildă de erudiție și critică inteligentă, pune, între altele, problema legăturii dintre *Manuale* și *Nomocanonul* compilat la 1730 pentru Nicolae Mavrocordat (de fapt, *Constituțiile apostolice*), ambele compilații rămînd, ca și *Îndreptarea legii* din 1652, coduri preponderent canonice, fără sancțiunea statului laic. Se cuvin a fi reținute deosebirile dintre primele două *Manuale*, redactate în greaca populară, și cel de la 1777, conceput ca un proiect de cod obligatoriu și scris într-o limbă arhaică, impusă în fond de sursa esențială pe care o constituie *Basilicalele*, cu excepția cărții a patra care cuprinde jurisprudența Divanului, realmente uzuală și utilă și, de aceea, tipărită chiar din 1806 la Viena de către frații Tunusli. Așa cum observă și profesorul Georgescu, „utilizarea Manualelor lui Fotino în practica judiciară se confundă cu cea a Basilicalelor, acestea din urmă ocupînd un loc neașteptat de însemnat în registrele judecătorești ale lui Christian Flechtenmacher, chiar după introducerea în vigoare în Moldova a Codului Calimah (1816—1817), al cărui principal model fusese Codul civil general austriac“ (p. XCIX). Dovedind definitiv caracterul privat al acestor

compilații, redactate din inițiativă domnească, dar inapte a fi adoptate ca îndreptare oficiale, Valentin Al. Georgescu arată, totodată, larga răspândire a *Manualului* 2 și influența exercitată de el asupra codului din 1780 și jurisprudenței ulterioare, pînă în vremea lui Zilot Românul, el însuși copist al unui manuscris din grupa C, ba chiar și mai târziu, pînă pe la 1840. Mai mult, publicarea traducerii românești a lui Gheorghe Baronzî în 1869 pare să indice, potrivit profesorului Georgescu, eșecul parțial al legislației modernizatoare de la 1864—1866, concluzie prea netă totuși, după opinia noastră: nu trebuie să uităm astfel că traducerea de la 1869 a fost ignorată de contemporanii ei, fiind, de fapt, produsul unei inițiative conservatoare, poate și ca o reacție față de legislația liberală din anii 1864—1869. Chiar Valentin Al. Georgescu subliniază (p. CI) că Fotino este „adesori aspru față de țărani și serbi, legat de structurile de mult depășite ale

statului bizantin... incapabil să conceapă o societate fără stări privilegiate”.

Textul românesc (pp. 417—592), transcris de Nestor Camariano după ziarul „Țara” și copia de la Rîmnicu Vilcea, este însoțit de o prefață în limba franceză (pp. CVII—CXII).

În anexele ediției se mai află o concordantă a variantelor titlului 1 din diversele redacții ale *Manualului* (pp. CIV—CV), o stemă a manuscriselor (p. CVI), două ciorne de hrisoave și una de epistolă dedicatorie, redactate de Fotino (pp. 597—600), un proiect de pastorală a mitropolitului Neofit Criteanul (1738—1754) din 1744—1748, după ms. românesc 139 al Bibliotecii Academiei R.S.R., sursă probabilă a titlului 1 (pp. 603—606), o bibliografie generală și o listă de abrevieri (pp. 609—625), un indice de surse (pp. 653—660) și un glosar (pp. 661—664).

RADU CONSTANTINESCU

Klimentina Ivanova, BĂLGARSKI, SRĂBSKI I MOLDO-VLAHIISKI KIRILSKI RAKOPISI V SBIRATA NA M. P. POGODIN (Manuscrise bulgărești, sirbești și moldo-valahe din colecția M. P. Pogodin), Sofia, Editura Academiei Bulgare de Științe, 1981, 576 p. (cu 74 fotocopii)

Considerată, pe drept cuvînt, a fi una dintre cele mai bogate și mai valoroase colecții particulare de manuscrise alcătuite în Rusia celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, așa-numita „sobranije M. P. Pogodin” este mult căutată de specialiști și, paradoxal, foarte puțin cunoscută.¹

Avînd șansa să cerceteze timp de aproape doi ani (1968—1969), în cadrul colaborării dintre Institutul pentru literatură rusă al Academiei de Științe din U.R.S.S. și Institutul pentru literatură al Academiei Bulgare de Științe, fiecare piesă în parte, Klimentina Ivanova oferă prima descriere completă și amănunțită a celor 77 de manuscrise chirilice de proveniență

sud-slavă și românească selectate, la capătul unei migăloase și competente munci, din numărul total de 2.055 exemplare existente în colecție.

Grupate tematic și apoi cronologic, manuscrisele bulgărești, sirbești și slav-române sînt descrise analitic. Se dau informații amănunțite despre următoarele elemente: legătura manuscrisului, numărul de file, format, dimensiuni, numerotare (originală și ulterioară), starea manuscrisului (locul unde lipsesc file), filigrane (majoritatea determinate în funcție de datele cuprinse în colecția Secției arheografice a Bibliotecii naționale din Belgrad), tipul de scriere, sistemul de semne diacritice, particularități fonetice, ornamente, conținut, însemnări, localizare, datare, filiație.

Partea a doua a volumului este concepută ca o anexă înrudită tematic cu prima parte. După o scurtă descriere a textelor scrise pe hîrtie din colecția Pogodin, autoarea alcătuiește un inventar al tuturor manuscriselor est-slave (în primul rînd rusești) în care sînt inserate informații referitoare la istoria bulgară și sîrbă, dar și, în general, la tradiția literară chirilică balcanică. Este de reținut, din punct de

¹ Mihail Petrovici Pogodin (1800—1875), istoric, publicist, și scriitor rus, a colecționat între anii 1825 și 1852 peste 2000 de manuscrise medievale, majoritatea rusești, dar și provenite din zona balcanică și din țările române. Din 1852 colecția devine proprietatea Bibliotecii publice imperiale din Petersburg, iar în prezent este inclusă în fondurile Secției de manuscrise a Bibliotecii publice de stat „Salțikov-Scedrin” din Leningrad.

vedere al filologiei românești, categoria cǎpiilor rusești despre care se poate presupune cǎ sînt făcute direct dupǎ manuscrise moldovenești.

Cum spațiul nu permite analiza volumului (analizǎ pe care acesta ar merita-o cu prisosințǎ), nǎ mulțumim sǎ subliniem urmǎtoarele: 1. Din cele 77 manuscrise descrise, aproape o treime (23) sînt „de proveniențǎ moldo-valahǎ”, în fapt manuscrise copiate în Moldova (plus douǎ nesigure); 2. Se remarcǎ printre ele *Psaltirea* scrisǎ în 1470 de cǎlugǎrul Casian din porunca lui Ștefan cel Mare, *Sintagma* lui Matei Vlastaris scrisǎ tot în timpul lui Ștefan cel Mare (1495) de cǎlugǎrul Damian și *Psaltirea* din 1616, copiatǎ din porunca mitropolitului Suvevei, Anastasie Krimkovici, pentru mănăstirea Dragomirna; 3. Conform bibliografiei și datǎrilor oferite de autoare, manuscrisele nr. 23/Pogodin 550 (Minei pentru luna mai, Prolog în versuri și Apocalipsul tǎlcuit al lui Andrei Chesarianul, anii 60 ai secolului XVI și sfîrșitul sec. XV — Începutul sec. XVI, Putna ?; 25/Pog. 501 (Minei cu prolog în versuri pe luna octombrie, mijlocul sau jumǎtatea a doua a secolului XVI, Moldova); 26/Pog. 505 (Minei cu prolog în versuri pe luna noiembrie, mijlocul sau jumǎtatea a doua a sec. XVI, Moldova); 32/Pog. 530 (Minei și prolog în versuri pe luna martie și aprilie, începutul sec. XVII, Moldova); 72/Pog. 803 (Minei pe iunie-august, a doua jumǎtate a sec. XV — începutul sec. XVI, Moldova) sînt nu numai descrise, dar și semnalate acum prima oarǎ; 4. În sfîrșit, un alt numǎr de 14 manuscrise se aflǎ aproape în aceeași situație. Deoarece 12 dintre ele nu au decît o descriere (limitatǎ) datǎ de A. I. Iacimirski într-o publicație devenitǎ astǎzi greu accesibilǎ (cel puțin pentru cercetǎtorii români)² iar

douǎ sînt cuprinse numai într-o lucrare pe care autoarea a vǎzut-o în manuscris³, putem spune cǎ și pentru exemplarele pe care le enumerăm în continuare analiza fǎcutǎ de Klimentina Ivanova rǎmîne, cel puțin pînǎ acum, singura de referințǎ: ms. nr. 14/Pog. 145 (Tetraevanghel, anii 30 ai sec. XVI, Moldova; Iacimirski); 15/Pog. 23 (Tetraevanghel, sec. XVI, Moldova; Sokolov); 16/Pog. 129 (Tetraevanghel, a doua jumǎtate a sec. XVI, Moldova; Iacimirski); 22/Pog. 562 (Minei și prolog în versuri pe luna august, prima jumǎtate a sec. XVI, Moldova; Iacimirski); 28/Pog. 493 (Minei și prolog în versuri pe luna septembrie, începutul sec. XVII, Moldova; Iacimirski); 29/Pog. 500 (Minei pe octombrie cu prologuri în versuri, începutul sec. XVII, Moldova; Iacimirski); 30/Pog. 506 (Minei cu prolog în versuri pe luna noiembrie, începutul sec. XVII, Moldova; Iacimirski); 31/Pog. 517 (Minei cu prolog în versuri pe luna decembrie, începutul sec. XVII, Moldova; Iacimirski); 37/Pog. 484 (Triod înflorit, a doua pǎtrime a sec. XVI, Muntenia; Iacimirski); 38/Pog. 361 Triod ornat și ceaslov, sec. XVI—XXII, Moldova; Iacimirski); 40/Pog. 472 (Triod de post, începutul sec. XVII, Moldova; Iacimirski); 42/Pog. 456 (Octoih pentru glasurile 5—8, a doua jumǎtate a sec. XVI, Moldova; Iacimirski); 48/Pog. 357 (Ceaslov, mijlocul sec. XVI? și cca. 1662, Moldova; Iacimirski) 52/Pog. 35 (Regulamentul mănăstirii de la Ierusalim cu adaosuri din regulamentul de la Sf. Munte, 1622, Moldova; Sokolov).

OLIMPIA GUȚU

² *Mel'kie teksty i zametki po starinnoj slavjanskoj i russkoj literaturam*, în „Izvestija otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti imp. Akademii nauk”, XIII, Petersburg, 1908, Kn. 2.

³ N. A. Sokolov, *Opisanie rukopisej Pogodinskogo drevlechraniŭiŭa*, (text dactilografiat în 1969).